

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์
กับการอธิบายปรากฏการณ์สังคม
จากมุมมองตัวแสดง
Symbolic Interaction Theory
and the Explanation of Social
Phenomena from Actor Perspective

รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข*

บทคัดย่อ

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เป็นหนึ่งในทฤษฎีสังคมวิทยาที่พยายามอธิบายปรากฏการณ์สังคมด้วยมุมมองที่ให้ความสำคัญกับตัวแสดง ในฐานะเงื่อนไขที่มีอิทธิพลกำหนด ลักษณะประการสำคัญของทฤษฎีนี้คือ สัญลักษณ์ ตัวแสดงที่มีความกระตือรือร้น การมีปฏิสัมพันธ์ และการมีอยู่จริงของปฏิสัมพันธ์ นั้นหมายความว่า ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสังคมหรือโครงสร้างสังคม เกิดจากการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กัน ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นทำให้มนุษย์ร่วมกันสร้างสัญลักษณ์ขึ้นมา การดำรงอยู่ของสัญลักษณ์ แบบแผนการกระทำ และโครงสร้างสังคมโดยเฉพาะวัตถุทางสังคม เนื่องจากการกระทำของปัจเจกชน หากปัจเจกชนปฏิเสธหรือเปลี่ยนสัญลักษณ์ แบบแผนการกระทำ หรือโครงสร้างสังคม โครงสร้างก็ไม่สามารถมีอิทธิพลต่อปัจเจกชนได้ การกระทำของปัจเจกชนที่อยู่ในสังคมจึงไม่ได้ถูกกำหนดจากโครงสร้างสังคม หากแต่ต้อง

* ดร.รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข รองคณบดีฯ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ทำการเลือกและตัดสินใจท่ามกลางทางเลือกมากมายว่าทางเลือกใดจึงจะดีที่สุด เป็นประโยชน์ที่สุด สอดคล้องกับคุณค่าของปัจเจกชนและสังคมในสถานการณ์นั้นๆ ฉะนั้นปรากฏการณ์ทางสังคมมนุษย์จึงเป็นผู้สร้าง ผลิตซ้ำ และเปลี่ยนแปลง

Abstract

Symbolic interaction theory is one of the sociological theories that try to explain the social phenomena with actor perspective as the determinant condition. The main characteristics of symbolic interaction theory are symbols, active actor, interaction, and empirical of interaction. It means that this theory believes that society or social structure is created by individual interaction. It causes individual createsymbols. The existence of symbols, patterns of action, social structure especially social objects are the result of individual actions. If individuals refuse or change symbols, patterns of action and social structures, they cannot have any effects to people. In society, individual actions are not caused by social structure but individual have to choose and make a decision among choices for making the best thing, the best benefit, and corresponding to the value of individual and society in that situation. So, Social Phenomena are created, reproduced and changed by individuals.

บทนำ

การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและการพยายามหาคำตอบว่ามนุษย์หรือโครงสร้าง ปัจจัยใดคือปัจจัยกำหนดความเป็นไปและการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์นั้น โดยที่ในความเป็นจริงนั้นมนุษย์เป็นตัวแสดงอยู่ภายใต้โครงสร้างสังคม ขณะเดียวกันโครงสร้างสังคมก็ถูกสร้างจากมนุษย์ที่มารวมตัวกันอยู่เป็นชุมชนสังคม จึงพบว่า เป็นการยากอย่างยิ่งที่สามารถอธิบายจากมุมมองใดมุมมองหนึ่งได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล โดยไม่ถูกโจมตีแย้งจากอีกมุมมองหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม นักทฤษฎีที่เชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถกระทำการได้และสร้างซ้ำได้ เช่น สำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) เฮอร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) สำนักกระบวนวิธีชาติพันธุ์วรรณา (Ethnomethodology) เกออร์ก ซิมเมล (Georg Simmel) จอร์จ โฮแมนส์ (George Homans) เป็นต้น ก็มีความพยายามในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมบนฐานความเชื่อที่ว่ามนุษย์คือผู้ที่สร้างและกำหนดความเป็นไปต่างๆ ของสังคม โดยโต้แย้งและปฏิเสธบทบาทและพลังในการอธิบายของมุมมองโครงสร้างหรือก็คือมุมมองระดับมหภาค เนื่องจากการอธิบายจากมุมมองโครงสร้างไม่สนใจมนุษย์ที่มีความคิด จิตใจ เป้าหมาย ความต้องการ ความพึงพอใจ ฯลฯ แยกมนุษย์ออกจากการกระทำหรือกิจกรรมที่มีการเคลื่อนไหวในฐานะปัจเจกชนที่เป็นสมาชิกของสังคม ลดทอนมนุษย์เป็นเพียงแค่วัตถุในโครงสร้างเท่านั้น

การอธิบายปรากฏการณ์สังคมจากตัวแสดง จึงเสนอว่า โครงสร้างคือสิ่งที่มนุษย์กระทำร่วมกันกับผู้อื่น เป็นปรากฏการณ์ร่วมที่คนทั่วไปต่างตระหนักว่าเป็นแบบแผนความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน เช่น ชนชั้น ครอบครัว รัฐ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เกิดขึ้นภายในตัวมนุษย์และนำไปสู่การเกิดกิจกรรมทางสังคม ไม่ใช่โครงสร้างภายนอกกำหนด “สังคม” จึงไม่ใช่พลังในการกำหนดที่เป็นเงื่อนไขจากภายนอก มนุษย์ต่างหากที่สร้างและรักษาสังคมไว้ มนุษย์และการกระทำของมนุษย์จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการอธิบาย

กลุ่มเครือข่ายหรือก็คือโครงสร้างสังคม แท้ที่จริงแล้วเกิดขึ้นจากความพึงพอใจ ความต้องการ และความสนใจ และนำไปสู่การร่วมมือ ร่วมกัน ดำเนินการ หรือควบคุมคนอื่นๆ ที่อยู่ในตำแหน่งเหมือนกัน สิ่งนี้ได้กลายเป็นฐานของการพัฒนาและการสร้างรูปแบบการควบคุมและการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลไปพร้อมๆ กัน โครงสร้างและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องของความยินยอมและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยที่ทุกคนต่างรู้ว่าเหตุใดปฏิสัมพันธ์และการรวมกลุ่มจึงเกิดขึ้น

ฉะนั้นมุมมองการอธิบายด้วยตัวแสดงหรือก็คือมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน จึงมีแนวคิดกว้างๆ คือ¹

1. ปัจเจกชนจะต้องกำหนดสถานการณ์ เพื่อรวบรวมการกระทำของตนเองและปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นๆ เช่น เราไม่สามารถเข้าใจการประกอบอาชญากรรมได้ หากเราไม่ได้ศึกษาคน กลุ่มคน หรือตัวแทนต่างๆ ในสังคม เพราะคนคือสิ่งที่กำหนดการเกิดขึ้นของอาชญากรรมและความเข้มแข็งในการใช้กฎระเบียบ

2. โครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นและเป็นไปล้วนแต่ต้องการให้ปัจเจกชนต้องตัดสินใจ เพราะทุกๆ สถานการณ์ทางสังคม มักจะมีทางเลือกของการกระทำที่เป็นไปได้หลากหลาย ปัจเจกชนต้องทำความเข้าใจการทำงานของโครงสร้างและสถาบัน นั่นคือ ต้องใช้ความรู้ในการตัดสินใจ เช่น เราไม่สามารถทำความเข้าใจระบบราชการได้ หากไม่ศึกษาว่าข้าราชการตีความและเลือกที่จะปฏิบัติตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของหน่วยงานอย่างไร ฉะนั้น สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เกิดขึ้น จึงต้องอาศัยการตัดสินใจและการเลือก ปัจเจกชนในฐานะสมาชิกของสังคม จึงต้องตัดสินใจว่าจะเตรียมความสัมพันธ์ของพวกเขากับคนอื่นๆ เพื่อจะอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างไร

¹ David F. Walsh. "Structure/Agency". in Jenks, Chris. *Core Sociological Dichotomies*. 1998. pp. 12-13.

ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า เราสามารถอธิบาย “สังคม” ได้จากจิตวิทยาของปัจเจกบุคคล เพราะสิ่งที่เกิดขึ้นจริงคือ การกระทำทางสังคม ในการอธิบายสังคมไม่สามารถลดทอนระดับจากการอธิบายปัจเจกชนได้ หากแต่ต้องตระหนักว่า มนุษย์คือองค์ประฐาน คือตัวแสดงของการกระทำของตนเอง สังคมเป็นโลกอสังกัมพันธวิสัย ไม่ใช่วัตถุ ความสัมพันธ์ทางสังคมถูกสร้างขึ้นเป็นรูปแบบหรือแบบแผนเฉพาะจากการมีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งเป็นรากฐานของการทำความเข้าใจและความคาดหวังร่วมกัน ซึ่งจะเอื้อและกำหนดวิถีของสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้

สังคมจึงถูกสร้างและปรับเปลี่ยนจากปัจเจกบุคคล มุมมองนี้จึงให้ความสำคัญกับการกระทำของปัจเจกบุคคล ในฐานะตัวกำหนดความเป็นไปของความสัมพันธ์ สิ่งแวดล้อม และโครงสร้าง ในการอธิบายจากตัวแสดงหรือการกระทำ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction) เป็นหนึ่งในทฤษฎีที่เชื่อมั่นและอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมจากมุมมองของปัจเจกชนในฐานะตัวแสดงผู้กระทำ

สำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism)

ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์เสนอว่าปรากฏการณ์หนึ่งๆ ประกอบไปด้วยหลักการพื้นฐานดังนี้²

1. มนุษย์นั้นแตกต่างจากสัตว์ชนิดอื่นๆ เนื่องจากมนุษย์มีความสามารถในการคิด
2. ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยในการกำหนดแบบแผนความสามารถในการคิดของมนุษย์
3. มนุษย์เรียนรู้ถึงความหมายและสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ได้ใช้ศักยภาพในการคิดและทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ชนิดอื่นจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

² George Ritzer and Douglas J. Goodman. *Modern Sociological Theory*. 2004. pp. 217-218.

4. ความหมายและสัญลักษณ์ต่างๆ ทำให้มนุษย์สามารถกระทำการ และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้อย่างแตกต่างต่อไป

5. ผู้คนในสังคมสามารถปรับหรือเปลี่ยนความหมายและสัญลักษณ์ที่พวกเขาใช้ในการกระทำและการมีปฏิสัมพันธ์ได้ บนพื้นฐานของการตีความสถานการณ์ที่ประสบ

6. การปรับหรือเปลี่ยนความหมายและสัญลักษณ์ได้ เนื่องจากมนุษย์ การมีปฏิสัมพันธ์ และสิ่งนี้เองที่ทำให้มนุษย์สามารถพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในวิถีของการกระทำที่เกิดขึ้น ประเมินผลดีผลเสีย หรือข้อได้เปรียบเสียเปรียบที่จะได้รับหรือเกี่ยวข้องกับมันนั้นจึงทำการตัดสินใจเลือก

7. แบบแผนการกระทำและปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างกันนี้ ได้ทำให้เกิดกลุ่มและสังคมขึ้น

จากหลักการพื้นฐานข้างต้น เห็นได้ชัดเจนว่า ความสามารถในการคิด เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของนักทฤษฎีสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ โดยจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เจมส์ เพทราส (James Petras) ชาร์ลส์ คูลลี (Charles Cooley) และจอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) ต่างเห็นว่า ปัจเจกบุคคลที่อยู่ในสังคมไม่ใช่หน่วยทางสังคมที่ถูกกระตุ้นหรือจูงใจจากพลังภายในหรือภายนอกที่อยู่เหนือการควบคุมของพวกเขา แต่ปัจเจกบุคคลคือหน่วยที่ครุ่นคิด (reflexive) และมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมที่เขาดำรงอยู่ ดังนั้น ความสามารถในการคิดจึงช่วยทำให้ปัจเจกบุคคลสามารถครุ่นคิดกับสิ่งที่เกิดขึ้น จึงไม่ใช่กระทำการต่างๆ ลงไปโดยไม่ได้ครุ่นคิดเลย

แม้ความสามารถในการคิดคือสิ่งที่อยู่ภายใน แต่นักทฤษฎีสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์แยกแยะออกจากเรื่องของสมองในเชิงกายภาพ เพราะถึงแม้ว่ามนุษย์จะต้องมีสมองไว้เพื่อพัฒนาจิตใจ แต่ไม่จำเป็นที่สมองจะต้องสร้างจิตใจเสมอไป เห็นได้จากสัตว์ที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์กันระหว่างสมองกับจิตใจ นักทฤษฎีสำนักนี้จึงไม่ได้มองว่าจิตใจเป็นเหมือนกับสิ่งของ หรือมีลักษณะเป็นโครงสร้างเชิงกายภาพ แต่จิตใจคือกระบวนการในตัวของมันเองที่เกิดขึ้นและดำเนินต่อไปโดยจิตใจเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกระตุ้นและ

การตอบสนองขนาดใหญ่ นั่นคือ จิตใจเชื่อมโยงกับแง่มุมอื่นๆ ทุกๆ ที่เป็น การปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นการกล่อมเกลாதงสังคม ความหมาย สัญลักษณ์ ตัวตน ปฏิสัมพันธ์ หรือสังคม

เมื่อการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกำหนดความสามารถในการคิดของมนุษย์ การกล่อมเกลาทงสังคมจึงเป็นกระบวนการสำคัญของรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพราะความสามารถในการคิดถูกพัฒนามาตั้งแต่ในวัยเด็กผ่านการกล่อมเกลาทงสังคม และถูกพัฒนาให้ดีขึ้นจากการกล่อมเกลาทงสังคมในวัยผู้ใหญ่ การกล่อมเกลาทงสังคมจึงเป็นกระบวนการที่มีพลวัตที่ทำให้ผู้คนสามารถพัฒนาความสามารถในการคิด สามารถกำหนดหรือปรับข้อมูลข่าวสารได้ตามที่ต้องการ นักทฤษฎีสำนักนี้จึงสนใจการกล่อมเกลาทงสังคมและการมีปฏิสัมพันธ์ เพราะปฏิสัมพันธ์คือกระบวนการที่การคิดของผู้คนถูกพัฒนาและแสดงออกมา โดยการคิดได้กำหนดกระบวนการปฏิสัมพันธ์จากการที่ตัวแสดงต้องคิดพิจารณาถึงบุคคลอื่น และตัดสินใจว่าจะมีปฏิสัมพันธ์กับกิจกรรมหรือคนอื่นๆ หรือไม่ อย่างไร

ในการให้ความหมายกับวัตถุ นักทฤษฎีสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์มองว่า ความหมายที่เกิดขึ้นมาจากกระทำที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ไม่ได้มาจากกระบวนการภายในจิตใจเพียงอย่างเดียว ผู้คนเรียนรู้ถึงความหมายและสัญลักษณ์ได้ในขณะที่เกิดปฏิสัมพันธ์และการกล่อมเกลาทงสังคม กล่าวคือสัญลักษณ์คือวัตถุทางสังคม (social objects) ที่ถูกใช้เพื่อเป็นตัวแทนหรือแทนสิ่งที่ผู้คนในสังคมเห็นพ้องกันว่าสัญลักษณ์นั้นสามารถแทนได้ คำต่างๆ สิ่งประดิษฐ์เชิงกายภาพ หรือแม้แต่การกระทำเชิงกายภาพ ต่างสามารถเป็นสัญลักษณ์ได้ทั้งสิ้น และบ่อยครั้งที่มนุษย์มักใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารถึงบางสิ่งบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง เช่น นายเอขับโรดรอยล์ เป็นตัวอย่างในการสื่อสารถึงวิถีชีวิตของนายเอ นักทฤษฎีสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์มองว่า ภาษา คือระบบสัญลักษณ์ขนาดใหญ่ คำเป็นสัญลักษณ์เพราะถูกใช้เพื่อหมายความถึงสิ่งต่างๆ และคำสามารถทำให้สัญลักษณ์อื่นๆ เป็นไปได้ ดังนั้นการกระทำ วัตถุ หรือคำ ดำรงอยู่และมีความหมายเพียงเพราะมันต่างถูกทำให้

มีอยู่และถูกบรรยายผ่านการใช้คำ สัญลักษณ์จึงมีความสำคัญเพราะคือสิ่งที่ทำให้ผู้คนกระทำการต่างๆ ได้

มนุษย์จึงไม่ได้ตอบสนองต่อความจริงในฐานะผู้ถูกกระทำ หากแต่ในฐานะของผู้สร้างและสร้างซ้ำโลกที่มนุษย์อาศัยอยู่ ผ่านสัญลักษณ์ที่มนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น กล่าวคือ

1. สัญลักษณ์ช่วยเอื้อให้มนุษย์สามารถจัดการกับวัตถุต่างๆ ได้ผ่านการตั้งชื่อ การจัดแยกประเภท และการจดจำ ฉะนั้น สัญลักษณ์จึงช่วยให้มนุษย์จัดการกับสิ่งต่างๆ ในโลกได้โดยไม่สับสน ขณะเดียวกัน ภาษาก็จะช่วยให้มนุษย์สามารถตั้งชื่อ จัดแยกประเภท และจดจำได้มีประสิทธิภาพดีกว่า โดยภาษาจะทำงานร่วมกันกับสัญลักษณ์

2. สัญลักษณ์ช่วยในการพัฒนาศักยภาพในการรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวของมนุษย์

3. สัญลักษณ์ช่วยในการพัฒนาศักยภาพในการคิด โดยภาษาจะเป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มพูนความสามารถในด้านนี้ของมนุษย์ โดยการคิดคือการที่แสดงให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับตัวของเขาเอง

4. สัญลักษณ์ช่วยเพิ่มพูนความสามารถของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างมาก เพราะมนุษย์สามารถคิดถึงสิ่งต่างๆ ผ่านการกระทำในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ก่อนที่มนุษย์จะกระทำการใดลงไป ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์ลดความผิดพลาดที่อาจมีความเสียหายได้อย่างมาก ในขณะที่สัตว์ต้องใช้การลองถูกลองผิด

5. สัญลักษณ์ช่วยให้มนุษย์ในฐานะผู้กระทำกร้าวข้ามเวลา สถานที่หรือตัวของเขาเอง กล่าวคือ มนุษย์สามารถจินตนาการได้ถึงการใช้ชีวิตในอดีตที่ผ่านมา สามารถจินตนาการถึงการมีชีวิตและการใช้ชีวิตในอนาคต สามารถก้าวข้ามตัวเขาเองในเชิงสัญลักษณ์ และสามารถจินตนาการถึงโลกอย่างที่เห็นจากมุมมองของคนอื่น

6. สัญลักษณ์ช่วยให้มนุษย์สามารถจินตนาการถึงความจริงเชิงอภิปรัชญา (metaphysics reality) เช่น สวรรค์ หรือนรก ได้

7. ประการสุดท้าย โดยส่วนใหญ่สัญลักษณ์ช่วยให้มนุษย์หลีกเลี่ยงจากการต้องตกเป็นทาสของสภาพแวดล้อมได้ เพราะมนุษย์สามารถเป็นผู้กระทำการได้มากกว่าการเป็นผู้ถูกกระทำ นั่นคือ บัจเจกบุคคลสามารถที่จะชี้นำตัวเองในแบบที่เขาต้องการทำหรือต้องการเป็นได้

การเข้าไปมีส่วนร่วมในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม บัจเจกบุคคลสามารถเลือกที่จะกระทำการใดกับคนที่เขามีปฏิสัมพันธ์ด้วยได้ และไม่จำเป็นที่เขาจะต้องยอมรับในความหมายและสัญลักษณ์ที่คนอื่นนำเสนอมา นั่นเพราะเขาสามารถที่จะตีความหมายของสถานการณ์ที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้องได้เอง สามารถที่จะสร้างความหมายใหม่ได้ อย่างน้อยที่สุดในฐานะตัวแสดงที่มีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ก็มีอิสระอยู่บ้างในการสร้างและการเลือกทางเลือกได้อย่างอิสระ และสามารถที่จะพัฒนาชีวิตในแบบของเขาเองได้ดั่งบิวริว ไอ ทอมัส และโดโรธี ธอมัส (W. I. Thomas and Dorathy Thomas) เสนอว่า นิยามสถานการณ์ส่วนใหญ่ของเรานั้นมาจากสังคมที่เราอาศัยอยู่ นั่นคือ มาจากครอบครัวและชุมชนที่เราอาศัยอยู่ แต่ก็มีความเป็นไปได้ที่ตัวแสดงอาจจะนิยามสถานการณ์ในขณะนั้นเลย ซึ่งหมายความว่า บัจเจกชนสามารถปรับเปลี่ยนความหมายและสัญลักษณ์ได้

จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีด³ (George Herbert Mead)

จอร์จ เฮอร์เบิร์ต มีดได้นำเสนอมุมมองเรื่องตัวตน (self) ว่า ตัวตน (self) จะตอบสนองกับสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ไม่ใช่การถูกกระทำหรือได้รับผลกระทบ หากแต่ตัวตนได้สร้างเงื่อนไขบางอย่างขึ้นต่อสิ่งที่จะตอบสนอง ตัวตนและประสบการณ์ทางสังคมจึงมีความเชื่อมต่อกันและกัน และนำไปสู่รากฐานที่สำคัญของปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ มีดได้พัฒนาทฤษฎีพฤติกรรมนิยมสังคม (Social Behavioralism) ขึ้น เพื่อตอบโต้กับความคิดของพวกจิตวิทยาเชิงพฤติกรรมที่มองว่า การกระทำสามารถศึกษาได้จากการสังเกต

³ ScotthApplerouthand Laura DesforEdles. *Sociological Theory in the Comtemporary Era : Text and Reading*. 2007. p. 159.

เท่านั้น เช่น แนวคิดที่นำเสนอโดยจอห์น บี. วัตสัน (John B. Watson) ที่เสนอว่าการทำความเข้าใจตัวตนนั้น จะต้องศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแรงกระตุ้นที่มองเห็นได้และการตอบสนองที่มีการเรียนรู้ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันเท่านั้น

มีคำอธิบายว่า ตัวตน (Self) ประกอบไปด้วย “ฉันที่เป็นประธาน” (I) และ “ฉันที่เป็นกรรม” (ME)⁴ โดยฉันที่เป็นกรรมเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในการสนทนาที่อยู่ภายใน เกี่ยวข้องกับการคิดหรือการครุ่นคิดในการรับหรือแสดงบทบาทจากผู้อื่น บัณฑิตบุคคลจึงรับเอาความคิดและหรือทัศนคติของคนอื่นที่ต้องการกำหนดรูปแบบการตอบสนอง เข้ามำกำหนดการกระทำของเรา โดยสิ่งที่สำคัญสำหรับตัวตน คือ จิตใจ มีมุมมองว่า จิตใจเป็นเหมือนกระบวนการเชิงพฤติกรรมที่ประกอบไปด้วยชุดของการสนทนาของกิริยาท่าทางที่สำคัญ หรือก็คือ เป็นบทสนทนาของคำและการกระทำที่อยู่ภายใน ซึ่งความหมายของคำและการกระทำ เกี่ยวข้องกับการกระทำทางสังคมของบัณฑิตบุคคล

การสนทนาที่อยู่ภายใน (internal conversation) บัณฑิตบุคคล ทำให้ตัวตนของเรารับเอาความคิด ทัศนะ และกิริยาท่าทางของคนอื่นเข้ามา จากนั้นก็เกิดการกระตุ้นภายในใจตัวเองด้วยการตอบสนองที่เหมือนกับการกระทำที่ถูกระตุ้นในตัวบุคคลอื่น จากนั้น บัณฑิตบุคคลจะกำหนดการกระทำของตัวเองบนพื้นฐานของการตอบสนองที่เขาจินตนาการว่าเป็นลักษณะของคนอื่น พฤติกรรมของบัณฑิตบุคคลคนนั้นเองจึงถูกเลื่อนออกไปชั่วคราว จากการที่เขาตัดสินใจเลือกเส้นทางของการกระทำ ในการปฏิสัมพันธ์และการแสดงออก การตอบสนองที่เชื่อมโยงขึ้นจากการตรวจสอบหรือพิจารณาในจุดสำคัญของการแสดงออกซึ่งพฤติกรรม นั่นคือ เป็นการควบคุมการกระทำในปัจจุบันของคนๆ หนึ่งด้วยการอ้างอิงความคิดเกี่ยวกับผลในอนาคตของเขา ดังนั้นแล้ว การควบคุมตัวเองว่าทำอะไร พุดอะไร จึงเป็นรูปแบบของการควบคุมทางสังคม ในความเป็นจริง เหมือนกับการที่เราตรวจสอบพฤติกรรมของตัวเราเอง

⁴ สุภางค์ จันทร์วานิช. *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. 2552. หน้า 112.

สำหรับการละทิ้งบางทางเลือกและเดินตามบางทางเลือก ซึ่งขัดแย้งกับแรงตอบสนองที่เราคาดหวัง นั่นเพราะเราถูกกระตุ้นจากบุคคลอื่น

สำหรับมุมมองเรื่องจิตใจในฐานะกระบวนการคิด ประกอบไปด้วยตัวตน (self) และการควบคุมทางสังคม ที่แสดงออกผ่านตัวอย่างต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และในบางครั้งเราก็มีประสบการณ์ในเรื่องเหล่านั้นอย่างต่อเนื่อง พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ถูกทำให้เป็นรูปเป็นร่างด้วยการตอบสนองที่เกิดขึ้นภายในใจของตัวปัจเจกบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นของเขาเอง หรือเป็นทัศนคติของคนอื่นๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรม มีดกล่าวถึงที่มาของความหมายของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเขาได้นิยามความหมายว่าเป็นความสัมพันธ์ 3 ด้าน ด้านแรก คือ ท่าทางของปัจเจกบุคคล ด้านที่สอง คือ การตอบสนองของคนอื่นต่อท่าที่นั้น และด้านที่สาม คือ ความสำเร็จของการกระทำทางสังคมที่เกิดจากท่าทางของท่าทางของปัจเจกบุคคลคนแรก ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจึงไม่ใช่ความคิด แต่เป็นการตอบสนองท่าทางที่พัฒนาขึ้นภายในการกระทำทางสังคม การแสดงท่าทางจึงหมายถึงการต้องการผลลัพธ์ที่ต้องการ เช่น การที่นายเอพูดกับนายบีว่า “ขอยืมดินสอได้ไหม” หมายความว่านายเอต้องการขอยืมดินสอ ไม่ใช่หนังสือ หากนายบียื่นหนังสือให้ แสดงว่าท่าทางที่แสดงออกไปไม่มีความหมาย⁵

พฤติกรรมของมนุษย์มีทั้งที่เปิดเผยและที่ถูกปกปิด มีดกล่าวว่า พฤติกรรมที่เปิดเผย คือ พฤติกรรมที่แสดงออกโดยตัวแสดง พฤติกรรมที่ปกปิด คือ กระบวนการคิด ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์และความหมาย พฤติกรรมที่เปิดเผยบางครั้งไม่ได้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมที่ปกปิดเลย นั่นคือ อาจเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกไปเพราะเป็นความเคยชิน เป็นนิสัย หรืออาจเป็นการตอบสนองต่อสิ่งเร้าภายนอกโดยไม่ได้ผ่านกระบวนการคิดใดๆ ความหมายและสัญลักษณ์ทำให้การกระทำและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์มีคุณลักษณะที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ การกระทำทางสังคม คือการที่

⁵ Scoth Applerouth and Laura Desfor Edles. *loc.cit.*, p. 162.

ปัจเจกบุคคลกระทำหรือแสดงออกต่อบุคคลอื่นโดยประเมินถึงผลกระทบต่อคนอื่น ๆ ที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องไปพร้อมๆ กัน ถึงแม้ว่าบ่อยครั้งที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือเป็นไปโดยนิสสัย แต่ปัจเจกบุคคลก็สามารถที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องร่วมกับการกระทำทางสังคมนั้นได้ สำหรับกระบวนการการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ผู้คนสื่อสารและสื่อความหมายกับคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องในเชิงสัญลักษณ์ และคนอื่นตีความหรือแปลความสัญลักษณ์ดังกล่าวนั้นและมีแนวโน้มที่จะกระทำการตอบสนองบนพื้นฐานของการตีความของเขา ดังนั้น ภายใต้การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ตัวแสดงจึงเข้าไปอยู่ในกระบวนการของการมีอิทธิพลต่อกันและกันระหว่างตัวแสดงต่างๆ

เฮอริเบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer)

เฮอริเบิร์ต บลูเมอร์ได้รับอิทธิพลจากงานของมิด บลูเมอร์เสนอว่าความเป็นตัวตนเกิดขึ้นมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยมโนทัศน์เกี่ยวกับตัวตนของปัจเจกบุคคลถูกพัฒนาขึ้นจากการที่คนอื่น ๆ ในสังคมมีหรือตอบสนองต่อเขาอย่างไรในสถานการณ์ต่างๆ ขณะเดียวกันมนุษย์จะตอบสนองต่อผู้คน สิ่งของ หรือเหตุการณ์ตามความหมายและความเข้าใจที่ได้เรียนรู้มาก่อนหน้า

สำหรับบลูเมอร์ การแสดงออกซึ่งตัวตนจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการที่ปัจเจกบุคคลสามารถกระทำต่างๆ ได้ ไม่ใช่เพียงแค่ตอบสนองต่อสิ่งเร้าภายนอกเท่านั้น แต่จากการที่ปัจเจกบุคคลเข้าไปอยู่ในกระบวนการสื่อสารและกระทำต่างๆ ด้วยตัวเองตามความหมายที่ปัจเจกบุคคลให้กับสิ่งเหล่านั้น ปัจเจกบุคคลจึงมีสิทธิที่จะเลือกกระทำต่างๆ ด้วยตัวเอง ผ่านการตีความความหมาย (interpretative) ดังนั้นปัจเจกบุคคลในฐานะตัวแสดงจึงทำการเลือก ตรวจสอบ แสดง พักชั่วคราว จัดกลุ่มใหม่ และปรับเปลี่ยนความหมาย ตามแต่สถานการณ์ที่เข้าไปเกี่ยวข้อง และทิศทางการกระทำของปัจเจกบุคคลเอง

สำหรับโครงสร้างสังคม อันได้แก่ วัฒนธรรม ระบบสังคม ช่วงชั้นทางสังคม บทบาททางสังคม บลูเมอร์กล่าวว่า เหล่านี้เป็นชุดเงื่อนไขของการกระทำ แต่ไม่ได้กำหนดการกระทำ บัจเจกบุคคลในฐานะหน่วยของการกระทำ ไม่ได้กระทำการตอบสนองกับวัฒนธรรมหรือโครงสร้างสังคม แต่ตอบสนองต่อสถานการณ์ องค์การทางสังคมได้เข้าไปอยู่ในการกระทำก็เพียงแต่กำหนดสถานการณ์ที่ปัจเจกบุคคลมีการกระทำ และให้ชุดของสัญลักษณ์ที่จะใช้ในการตีความสถานการณ์เท่านั้น⁶ สังคมมนุษย์จึงไม่ใช่โครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นไม่ใช่ระบบ แต่คือการชุมนุมกันของเงื่อนไขชีวิตของมนุษย์ ของการกระทำร่วมกันของมนุษย์ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของคนที่ไม่มีส่วนร่วม ไม่ใช่ของระบบ การกระทำทางสังคมจึงเกิดจากตัวแสดงที่เป็นมนุษย์ ว่าต้องการเสนอหรือต้องการอธิบายอะไร ในขณะที่กลุ่มคือกระบวนการในการสร้างการกระทำร่วมกัน ไม่ใช่การแสดงออกซึ่งโครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้น และปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของสังคมก็ไม่ใช่การแสดงออกของอิทธิพลของส่วนหนึ่งไปยังอีกส่วนหนึ่งโดยตรง แต่เป็นการเชื่อมต่อระหว่างกันผ่านการตีความโดยคน⁷

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ทุกๆ ปฏิสัมพันธ์จะเกี่ยวข้องกับความคิด บลูเมอร์แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมสองรูปแบบ⁸ รูปแบบแรก ปฏิสัมพันธ์ที่ไม่มีสัญลักษณ์จะไม่เกี่ยวข้องกับการคิด และแบบที่สองปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เกี่ยวข้องกระบวนการทางด้านจิตใจ โดยความสำคัญของการคิดสะท้อนให้เราเห็นผ่านมุมมองด้านวัตถุ บลูเมอร์อธิบายถึงความแตกต่างของวัตถุสามประเภท

ประเภทแรก คือ วัตถุเชิงกายภาพ เช่น แก้ว ตันไม้

ประเภทที่สอง วัตถุทางสังคม เช่น นักเรียน แม่

ประเภทที่สาม วัตถุนามธรรม เช่น ความคิด หลักศีลธรรม

⁶ Herbert Blumer. *Symbolic Interaction: Perspective and Method*. 1969. pp. 87-88. cited in ScothApplerouth and Laura Desfor Edles. *loc.cit.*, 2007. P. 164.

⁷ Herbert Blumer. *loc.cit.*, 1969. pp. 74-75. Cited in Scoth Applerouth an Lavra Edle.

⁸ George Ritzer and Douglas J. Goodman. *loc.cit.*, 2004. p. 219.

หากเราพิจารณาอย่างง่าย ๆ วัตถุ คือ สิ่งที่อยู่ภายนอกที่เราสามารถเห็นได้ในโลกของความเป็นจริง สิ่งที่สำคัญมากที่สุดของวัตถุ คือ วัตถุจะได้รับการกำหนดหรือนิยามจากตัวแสดงอย่างไร สิ่งนี้ได้นำไปสู่มุมมองแบบสัมพัทธ์ คือ ปัจเจกบุคคลแต่ละคนจะให้ความหมายวัตถุแต่ละชิ้นแตกต่างกัน เช่น ต้นไม้ในมุมมองของนักพฤกษศาสตร์ ย่อมแตกต่างจากมุมมองของกวี หรือคนสวน เพราะปัจเจกบุคคลเรียนรู้ถึงความหมายของวัตถุต่างๆ แตกต่างกันตามกระบวนการกล่อมเกลாதงสังคมที่เขาได้รับ และถึงแม้ว่าคนส่วนใหญ่จะเรียนรู้ความหมายของสิ่งต่างๆ ในทำนองเดียวกัน แต่มีไม่น้อยที่พบว่า เราให้ความหมายของวัตถุเดียวกันแตกต่างกัน

จากคำอธิบายของบลูเมอร์ จึงเห็นได้ว่าทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่จริงของวัตถุต่างๆ ในโลกที่เราเห็น แต่สิ่งที่เขาต้องการแสดงให้เห็น คือ การนิยามวัตถุต่างๆ และความเป็นไปได้ที่ตัวแสดงอาจจะมีการนิยามที่แตกต่างกันในวัตถุเดียวกันได้

เออร์วิง กอฟฟ์แมน (Erving Goffman)

เออร์วิง กอฟฟ์แมนนำเสนอทฤษฎีการวิเคราะห์เชิงละคร (Dramaturgical Theory) ดังปรากฏในงานชิ้นสำคัญคือ Presentation of Self in Everyday Life โดยเขาได้ทำการเทียบเคียงระหว่างเวทีกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม โดยเสนอว่าในทุกๆ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจะมีพื้นที่หน้าด้าน ซึ่งเหมือนกับหน้าเวทีที่ใช้ในการแสดง ตัวแสดงทั้งบนเวทีและในชีวิตสังคมจะได้รับความสนใจจากผู้ชมในสิ่งที่ปรากฏ เสื้อผ้า เครื่องประดับ ขณะเดียวกันทั้งเวทีและชีวิตสังคมก็จะมีพื้นที่ด้านหลังหรือก็คือหลังฉาก ที่คนบนเวทีสามารถพักเพื่อเตรียมตัวเองสำหรับการแสดงต่อไป สำหรับในเวทีการละคร หลังฉากคือพื้นที่ที่ตัวแสดงสามารถเปลี่ยนและวางบทบาทที่สวมอยู่บนหน้าเวทีและกลับมาเป็นตัวเองได้⁹

⁹ Ibid.

กอฟฟ์แมนนำเสนอตัวตน (self) ผ่านแนวการวิเคราะห์เชิงละคร ซึ่งทำให้เห็นความจริงทางสังคมด้วยทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ว่าตัวตนเป็นผลผลิตของปฏิสัมพันธ์เชิงละครระหว่างผู้แสดงและผู้ชม ในระหว่างแสดงนั้น ตัวตนก็อาจประสบปัญหาความยุ่งยากได้ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วมักดำเนินไปได้ด้วยดี

มโนทัศน์เรื่องตัวตน (self)¹⁰ และการวิเคราะห์เชิงละคร เป็นมโนทัศน์ที่สำคัญของกอฟฟ์แมนที่บ่งชี้ว่ากอฟฟ์แมนเป็นนักทฤษฎีสำนักรปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เนื่องจากตัวตนได้สร้างจุดศูนย์กลางของแผนผังเชิงปัญญาของกลุ่มนักปฏิสัมพันธ์¹¹ โดยปรากฏการณ์และกระบวนการต่างๆ ทางสังคมวิทยา ล้วนเกิดขึ้นรอบๆ ศูนย์กลางหรือก็คือตัวตนทั้งสิ้น มโนทัศน์เรื่องตัวตนของเขาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากความคิดของมิด โดยเฉพาะการถกเถียงระหว่าง I (ซึ่งก็คือ self) และ Me (ข้อจำกัดทางสังคมที่อยู่ภายในตัวตน) การถกเถียงดังกล่าวนี้เห็นได้ชัดเจนจากงานของกอฟฟ์แมน ซึ่งเขาเรียกว่า ความแตกต่างของสองสิ่งที่มีความสำคัญระหว่างตัวตนของมนุษย์กับตัวตนที่ถูกสังคมกล่อมเกลา นั่นคือ ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ผู้คนคาดหวังให้กระทำกับสิ่งที่เราอาจต้องการทำในขณะนั้น และเพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงรักษาภาพลักษณ์ของตัวตน (self-image) ได้อย่างมั่นคง คนทั่วไปก็มักแสดงออกตามสิ่งที่สังคมคาดหวัง หรือก็คือแสดงให้ผู้อื่นได้ดูนั่นเอง จากสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ กอฟฟ์แมนได้นำเสนอการวิเคราะห์เชิงละคร (Dramaturgy) ซึ่งเป็นมุมมองที่มองชีวิตสังคมว่าเป็นเหมือนกับชุดของการแสดงละครเวทีที่ราวกับว่าเขากำลังแสดงอยู่บนเวที

¹⁰ มโนทัศน์เรื่อง Looking-glass self ของชาร์ลส์ ฮอร์ตตัน คูลลีย์ (Charles Horton Cooley) และมโนทัศน์เรื่องตัวตนของมิด มีส่วนสำคัญในการพัฒนามโนทัศน์เรื่องตัวตน (self) และจะทำให้สามารถเข้าใจตัวตนของกอฟฟ์แมนได้ดีขึ้น

¹¹ Paul Rock. *The Making of Symbolic Interactionism*. 1979.; George Ritzer and Douglas J. Goodman. *loc.cit.*

เกออร์ก ซิมเมล¹² (Georg Simmel)

เกออร์ก ซิมเมล เป็นนักปรัชญาและนักสังคมวิทยาจุลภาคชาวเยอรมัน ที่ปฏิเสธการแสวงหาความรู้แบบปฏิฐานนิยม ได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ความเป็นปัจเจกชนและความแตกแยกในสังคม งานของเขาอธิบายถึงรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ที่วางอยู่บนทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงและสังคมขนาดใหญ่

งานของซิมเมลมีพื้นฐานความคิด 4 ด้าน ดังนี้¹³

1. ชีวิตสังคมของมนุษย์มีองค์ประกอบทางด้านจิตวิทยาเป็นพื้นฐาน ข้อเสนอนี้เป็นสมมติฐานระดับย่อย

2. ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คือ องค์ประกอบในการอธิบายด้านสังคมวิทยา มีมาตรในการวัดและการอธิบายที่ใหญ่ขึ้น

3. โครงสร้างของการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนแปลงในจิตวิญญาณทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นโครงสร้างที่ใหญ่ที่สุด เกิดขึ้นได้ด้วยโครงสร้างระดับย่อยหรือเล็กกว่า

4. ธรรมชาติและชะตากรรมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ของมนุษยชาติ

ซิมเมลได้อธิบายความเป็นไปของภาพความเป็นจริงในโครงสร้างที่ปรากฏอยู่สามระดับ (ข้อ 1-3 ข้างต้น) ขณะเดียวกันซิมเมลยังรับเอาหลักการของการปรากฏออกมา (emergence) ซึ่งเป็นความคิดที่เสนอว่าโครงสร้างระดับที่สูงกว่าเกิดขึ้นจากโครงสร้างที่ต่ำกว่า นั่นคือ การพัฒนาที่เหนือกว่าได้เข้ามาแทนที่พลังการปฏิสัมพันธ์ ด้วยการริเริ่มหรือการสร้าง และการค่อยๆ ก่อตัวของปัจเจกชนในระดับที่สูงกว่าซึ่งปรากฏในฐานะตัวแทนอิสระของพลังและการรับเอาและการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลขณะนั้น หากสังคม คือ วัตถุที่เป็นอิสระ สิ่งที่จะเป็นความจริงได้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมี

¹² George Ritzer. *Sociological Theory*. 1988. pp. 141-145.

¹³ Tom Bottomore and David Frisby. *Introduction to the Translation of Georg Simmel: The Philosophy of Money*. 1978. pp. 1-49.; George Ritzer. *loc.cit.*, p. 142.

สิ่งที่เป็นรูปธรรมที่ดำรงอยู่จริงเกิดขึ้นใหม่ มิฉะนั้นปัญหาสังคมศาสตร์ทั้งหมด ก็จะเป็นเพียงแค่อะไรของจิตวิทยาปัจเจกบุคคลเท่านั้น¹⁴

วิธีการที่จะจัดการกับความสัมพันธ์ระหว่างระดับความเป็นจริงทางสังคมพื้นฐานทั้งสามระดับดังปรากฏในข้อที่ 1-3 ของซิมเมล ทำให้เห็นได้ว่าวิธีการอธิบายของซิมเมลมีลักษณะเป็นวิชาชีวิต มิโนทอร์แบบวิชาชีวิต มีหลากหลายทิศทางและหลากหลายเหตุผล ด้วยการบูรณาการเอาความจริงและคุณค่าเข้าไว้ด้วยกัน ขณะเดียวกันก็ปฏิเสธความคิดที่ว่าเส้นแบ่งระหว่างปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นมั่นคงและดำเนินไปอย่างรวดเร็ว หากแต่มองไปที่ความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งปัจจุบัน อดีต และอนาคต และมองไปที่ความขัดแย้งและสิ่งที่อยู่ตรงข้าม

ถึงแม้ว่าคาร์ล มาร์กซ์และเกออร์กซิมเมล ต่างก็ชี้มนทอร์เรื่องภาชีวิตเหมือนกัน แต่ความแตกต่างที่สำคัญที่สุด คือ การมองโลกสังคมในมุมมองที่แตกต่างกัน กล่าวคือ การปฏิบัติทางสังคมของมาร์กซ์เป็นไปภายใต้มุมมองที่เชื่อว่าทุกอย่างจะค่อยๆ พัฒนาไป ในขณะที่ซิมเมลมองโลกสังคมในแบบเดียวกับเวเบอร์ คือ เป็นกรงเหล็ก (iron cage) ที่คนเราไม่สามารถหนีออกไปได้ เพราะปัจเจกชนได้รับอิทธิพลทั้งจากโครงสร้างสังคมและจากผลผลิตทางวัฒนธรรมของตนเอง

ซิมเมลได้แยกแยะความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมปัจเจกชนกับวัฒนธรรมวัตถุวิสัยออกจากกัน โดยวัฒนธรรมวัตถุวิสัย (objective culture) หมายถึง บรรดาสรรพสิ่งที่ผู้คนได้ผลิตสร้างขึ้น เช่น ศิลปะ วิทยาศาสตร์ ความรู้ ฯลฯ ในขณะที่วัฒนธรรมปัจเจกชนซึ่งมีลักษณะเป็นอัตวิสัย คือ ความสามารถของตัวแสดงในการผลิตสร้าง ซึมซับ และควบคุมองค์ประกอบต่างๆ ของวัตถุวิสัย แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติก็คือ วัฒนธรรมวัตถุวิสัยมีอยู่ได้ด้วยตัวของมันเอง เพราะองค์ประกอบของวัฒนธรรมมีอัตลักษณ์ที่แน่นอน คงที่ มีตรรกะ ตายตัวของมันเอง ฉะนั้น การดำรงอยู่ของผลผลิตทางวัฒนธรรมจึงแตกต่างกับตัวแสดงซึ่งเป็นผู้สร้าง

¹⁴ David Frisby. *Georg Simmel*. 1984. pp. 56-57.; George Ritzer. *loc.cit.*, p. 142.

สำหรับการอธิบายการเกิดขึ้นของโครงสร้างวัฒนธรรมและโครงสร้างทางสังคม ความคิดของซิมเมลในส่วนนี้มีความคล้ายกับมาร์กซ์ที่ชี้มนักคิดที่ว่าด้วยการคลั่งไคล้บูชาสินค้า (Fetishism of Commodities) และการทำให้เป็นรูปธรรม เพื่อที่จะชี้ให้เห็นการแยกกันระหว่างปัจเจกบุคคลกับผลผลิตของปัจเจกบุคคล สำหรับมาร์กซ์แล้ว การแบ่งแยกนี้เห็นได้ชัดเจนในระบบทุนนิยม และหากจะทำให้การแบ่งแยกนี้หายไป ก็ด้วยการสร้างสังคมแบบสังคมนิยมเท่านั้น แต่สำหรับซิมเมล การแบ่งแยกที่มาร์กซ์มองนี้ คือ มรดกตกทอดจากธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ ซึ่งในทางปรัชญามีความแตกต่างกันระหว่างมรดกตกทอดและเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ความคิดและการกระทำของปัจเจกชนได้สร้างชีวิตสังคมขึ้นและได้สร้างกระบวนการผลิตซ้ำตัวเอง ในการสร้างชีวิตสังคม ปัจเจกชนได้สร้างชุดทางวัตถุขึ้นและมีชีวิตของตัวเอง นั่นคือ ชีวิตสังคมได้สร้างและก่อให้เกิดความเป็นอิสระจากตัวของมันเองซึ่งไม่ใช่ชีวิต แต่มีความสำคัญและตามมาเอง ในฐานะที่เป็นเหมือนกฎ ซิมเมลมองว่า ผู้คนได้ตกเป็นทาสของผลผลิตทางวัฒนธรรมและสังคมของตนเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โลกจึงกลายเป็นกรงเหล็กของวัฒนธรรมเชิงวัตถุ จากการที่ผู้คนไม่สามารถหลีกเลี่ยงออกจากกรงขังได้

ในระดับปัจเจกบุคคล ซิมเมลให้ความสนใจกับรูปแบบปฏิสัมพันธ์และจิตสำนึกของปัจเจกบุคคล (Individual Consciousness) ซิมเมลมองว่ามนุษย์เป็นเจ้าของการรับรู้ที่สร้างสรรค์ ปัจเจกชนหรือกลุ่มปัจเจกชนที่มีการรับรู้ปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ จากแรงจูงใจ มีเป้าหมาย ความสนใจที่หลากหลาย ซึ่งเป็นพื้นฐานของชีวิตสังคม ปัจเจกบุคคลจะต้องตระหนักในการปรับตัวให้สอดคล้องกับคนอื่น ๆ เช่น การคำนึงถึงระบบลำดับชั้นในการมีปฏิสัมพันธ์ เป็นต้น ขณะเดียวกันการที่โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมได้เข้ามาเป็นโครงสร้างที่มีชีวิตในตัวมนุษย์ ก็เพราะปัจเจกชนสร้างมนทัศน์ในแต่ละโครงสร้าง เพื่อให้แต่ละโครงสร้างมีผลต่อผู้คน โดยโครงสร้างนี้ไม่ได้อยู่ภายนอกให้มนุษย์เราเห็นได้อย่างง่ายๆ หากแต่อยู่ในการนำเสนอ เนื่องจากต้องพึ่งพิงกับกิจกรรมของการตระหนักรู้

เมื่อพิจารณาในภาพรวมจากที่ซิมเมลเสนอ ปรากฎการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรม จึงเป็น “รูปแบบ” และ “เนื้อหา” ที่ต่างเป็นความสัมพันธ์กันแบบชั่วคราว โดยรูปแบบสามารถเปลี่ยนเป็นเนื้อหาได้ และเนื้อหาก็สามารถเปลี่ยนเป็นรูปแบบได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทที่เกิดขึ้น ทำให้เขาเป็นคนแรกๆ ในนักคิดสายโครงสร้างนิยมที่ให้ความสำคัญกับวิเคราะห์แบบปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์¹⁵

สรุป

การดำรงอยู่ของความเป็นทวินิยมระหว่างโครงสร้างและปัจเจกชน/ตัวแสดง สังคมและการกระทำ หรือส่วนใหญ่มากกว่าส่วนย่อย ที่แม้จะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่การอธิบายปรากฏการณ์สังคมตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ก็ยังคงมีปัญหาในการอธิบาย แนวคิดที่เชื่อในอิทธิพลกำหนดของตัวแสดงเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีบทบาทอย่างมาก โดยทฤษฎีสถิตนิยมปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์เป็นหนึ่งในสำนักคิดที่เชื่อในบทบาทและมีอิทธิพลของตัวแสดง และมีคำอธิบายที่มีหลายส่วนที่สอดคล้องกับแนวคิดแบบโพสตีโมเดิร์นโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องวาทกรรม คือเชื่อว่า ปัจเจกชนและการกระทำของปัจเจกชนคือสิ่งที่มีอยู่จริง โครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ก็เกิดจากปัจเจกชนเป็นผู้สร้างปรากฏการณ์ทางสังคมจึงอธิบายได้จากระดับปัจเจกชน

อย่างไรก็ตาม การอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมด้วยมุมมองความคิดของสำนักปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ที่ให้ความสำคัญกับตัวแสดง ความหมายสัญลักษณ์ ปรากฏข้อวิพากษ์วิจารณ์ที่สำคัญดังนี้¹⁶

1. การกล่าวถึงการตระหนักรู้ (consciousness) มีคุณลักษณะของเชิงคุณภาพ ซึ่งการแสดงออกภายนอกจากการตระหนักรู้ไม่สามารถลงรหัสจัดแยกประเภท หรืออธิบายได้

¹⁵ George Ritzer. *loc. cit.*, p. 148.

¹⁶ George Ritzer and Douglas J. Goodman. *loc. cit.*, pp. 231-232.

2. การอธิบายด้วยมโนทัศน์ของสำนักนี้ ไม่ว่าจะเป็น mind, self, I รวมถึง me มีความคลุมเครืออย่างมาก และบางครั้งก็มีลักษณะที่ขัดแย้งกันเอง ทำให้ไม่สามารถนำไปสู่การวิจัยด้วยฐานทฤษฎีสำนักรนี้ได้

3. ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ไม่สามารถนำไปใช้ในการอธิบายโครงสร้างสังคมขนาดใหญ่ได้ ส่วนหนึ่งเนื่องจากทฤษฎีนี้ปฏิเสธการเชื่อมโยงกับผลลัพธ์ที่ตัวแสดงและโครงสร้างมีต่อกันและกัน และอีกส่วนหนึ่งเนื่องจากทฤษฎีนี้มีจุดเน้นในระดับจุลภาคซึ่งลดขนาด หรือบางครั้งปฏิเสธความจริงที่เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคมและปฏิเสธผลกระทบของคุณลักษณะเชิงโครงสร้างในระดับมหภาคของสังคมที่มีต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมา

4. การอธิบายตามทฤษฎีนี้ไม่เพียงพอต่อการอธิบายแบบจุลภาคเนื่องจากปฏิเสธปัจจัยเชิงจิตวิทยา เช่น จิตไร้สำนึก อารมณ์ ความต้องการ ความตั้งใจ แรงบันดาลใจ เป็นต้น

รายการอ้างอิง

- สุภาวงศ์ จันทวานิช. *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- อนุสรณ์ ลิ้มมณี. *การอธิบายกับภาวะวิเคราะห์ทางการเมือง: ข้อพิจารณาเบื้องต้นในเชิงปรัชญาสังคมศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: โครงการผลิตตำราและเอกสารการสอน คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- Applerouth, S., & Edles, L. D. *Sociological Theory in the Contemporary Era : Text & Reading*. London: Pine Forge Press, 2007.
- Friedman, G., & Starr, H. *Agency, Structure, and Politics: From Ontology to Empirical Inquiry*. London : Routledge, 1997.
- Giddens, A. *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. London: Macmillan, 1979.
- Jenks, C. *Core Sociological Dichotomies*. London: Sage Publications, 1998.
- Layder, D. *Understanding Social Theory*. London: SAGE, 2006.
- Ritzer, G., & Goodman, D. J. *Modern Sociological Theory*. Boston: McGraw Hill, 2004.
- Ritzer, G. *Sociological Theory*. 2nd ed. New York: McGraw Hill Publishing Company, 1988.